

Hoványi Márton

Ki a barbár?

1931. április 12-én jelent meg a Pesti Napló hasábjain a *Barbárok* című elbeszélés.¹ Móricz novellájának poétikai jelentőségét felismerve komoly befogadástörténet vette kezdetét, amely történet egyik legfontosabb állomásaként a középiskolai kánonban is helyet kapott Bodri juhász meggyilkolásának móriczi szüzséje. Az erre irányuló kutatások fontos feltáró munkát végeztek el az elbeszélés történeti magva kapcsán, illetve a keletkezéstörténet lényeges szövegközi kapcsolatokra is rámutatott az idők során.² Mára elmondható, hogy azonosították a *Barbárok* folklórban és szépirodalmi feldolgozásokban megőrzött, közvetlen forrásait. A szövegközi kutatásokat azonban több esetben túlságosan is ennek az eredetkeresési munkának a jegyében végezte a Móricz-filológia, ami egyfelől megbízható eredményekhez vezetett ezen a téren, másfelől azonban elvonta a figyelmet az új intertextuális lehetőségek feltérképezéséről. Kosztolányi Dezső értő kritikája, egy másik értelmezési sor iniciáléjaként, elveti a referenciális és más utalások említésre méltóságát, és helyettük csodálkozó tisztelettel hallgat el a mű önmagában zárt, nyelvi bravúrként is megálló valósága előtt.³ A *Barbárok* nyelvi zsenialitását a Nyugat 1932/5. számában elismerő Kosztolányi egyúttal fontos narratológiai és retorikai megjegyzésekkel is szolgál olvasói számára. Értelmezésének hiányosságai egyedül abból fakadhatnak, hogy nyelvközpontú megközelítése elegánsan ugyan, de félretolja azt az irodalmi hagyományt, amelynek Móricz elbeszélése egy évvel korábban maga is a részese lett. A két tendencia erősségeire egyaránt figyelő törekvések Czine Mihály monográfiájában nyilvánulnak meg elsőként. Szintézis helyett azonban inkább a referenciális, illetve keletkezéstörténeti

¹ MÓRICZ Zsigmond, *Barbárok*, Pesti Napló, 1932/82, 33–35. A könnyebb hozzáférés kedvéért a szövegre tett hivatkozások a következő gyűjteményes kiadásra utalnak: MÓRICZ Zsigmond, *Barbárok* = M. Zs., *Novellák*, III, kiad. H. BAGÓ Ilona, Budapest, Osiris, 2003, 241–253. A továbbiakban a zárójelben szereplő oldalszámok erre a kiadásra vonatkoznak.

² Legfrissebb keletkezéstörténeti munkaként említendő: CSÉVE Anna, „Halálhörgés a pusztában”: A *Barbárok keletkezéstörténetéhez*, Pannontükör, 1998/4, 12–17.

³ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Barbárok: Móricz Zsigmond újabb elbeszélései* = K. D., *Egy ég alatt*, Budapest, Szépirodalmi, 1977, 274–279. Móricz életművének egészére vonatkozóan a következő, ilyen irányban tájékozódó, de elbeszélésünkre érdemben ki nem téző monográfia említendő meg: HERCZEG Gyula, *Móricz Zsigmond stílusa*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1982.

olvasat és a nyelvi-stilisztikai megoldások párhuzamos, de nem érintkező kifejtése jellemzi a *Barbárok* kritikai értékelésének ezt az irányát.⁴

Az értelmezői sor most következő állomásának alapjául a bíró utolsó, tűnődő megnyilatkozása szolgál: „Barbárok” (253). A vizsgálóbiztos megállapítása az elbeszélés utolsó hiányos szerkesztésű mondataként a konklúzió erejével szólal meg. A nyomatékositás azzal válik teljessé, hogy a kifejezés a mű címeként is szolgál, amely paratextusként egyúttal keretet is alkot az utolsó mondattal. A kétszeres nyomatékositás pedig vélhetően több mint stiláris gesztus, hiszen ha pusztán a cím megismétlésével elérhető szimmetria lett volna a szerzői gesztus célja, a hiányos szerkesztésből származó eldöntetlenségre poétikai hibaként vagy jobb szándékkal didaktikus eljárásként kellene tekintenünk. Tisztázatlan ugyanis, hogy a többes számú megnyilatkozás kikre vonatkozik, pedig a kijelentés vonatkoztatási köre érdemi interpretációs különbséghez vezet. Ez a felmerülő kérdés, azáltal, hogy a novella végén találjuk a megnyilatkozást, feszültségbe kerül a mondat kijelentő modalításra kényszerítő és a narratívát is lezáró írásjelével, a ponttal. Éppen ott válik kérdőjelessé a megértés, ahol a novella szerzője pontot tesz. Az egyszavas mondat esszenciális sűrítése a cím – minden szövegbeli egységet magában foglaló – tágasságával ellentét-párba állítva ciklikus olvasásra hívhatja befogadóját. Az elbeszélést záró kijelentés kérdéseit ugyanis, adódik, hogy az azonos cím, majd a teljes szöveg újraolvasása oldja fel. Ugyan az olvasás ezen ciklikussága (ideiglenesen) felfüggeszthető, de ehhez feltételeznünk szükséges, hogy mást mond a bíró és mást a cím „barbárok” szava. A felfüggesztés értelmezői ára tehát az, hogy választ keresünk ezekre a kérdésekre: kikre vonatkozik a bíró kijelentése? És kikre vonatkozik az elbeszélés címe?

A veres juhász vallatását és elítélését követően a feszes dialógusvezetés világosabb kicsengése lenne az egyes számban álló „barbár” szó jelzői alkalmazása. Így világos morális állásponttal szembevitene a bíró és az ezt közlő elbeszélő is: a veres ember tette és tagadása érthetetlenül kegyetlen, állatias ösztönöknél alantasabb, azaz barbár. A civilizáció jogrendjét képviselő bíró a bírvágy, a gyilkos indulat és a hazugság összetettsége előtt megdöbbenően állva, az egyes számú alakkal elsősorban a naturalizmus determinista felfogását tükröznék számunkra. Azét a determinizmusét, amelynek bizonyos fokig bárki, így a bíró is kiszolgáltatottja. A többes szám, ehhez képest, bizonyosan magába foglalja a gyilkost, de bizonytalan, hogy rajta kívül még kit. Meglehet, hogy azok a rabok értendők bele, akik a veres juhász ellen vallanak a szegedi fogdában (250). Még ennél is valószínűbb, hogy arra a juhászra utal a többes szám, aki a kegyetlen pásztor társaként követte el a gyilkosságot. Kiterjeszhetjük a „barbár” jelzőt esetleg még azokra is, akik cinkosként, hallgatólagosan hozzájárultak a Bodrit kutató feleség félrevezetéséhez (247). Ezek a válaszok megnyugtatóan hatnak, az elbeszélés keretétől szolgáló két kifejezést kielégítően magyarázzák, miközben ismét oda vezetnek, ahová az egyes számú alak is vezethetett volna: a gyilkos és kapzsi

⁴ CZINE Mihály, *Móricz Zsigmond*, Budapest, Gondolat, 1970, 151–153.

ösztön embertelensége előtti, moralizáló ítéletalkotáshoz. Ez az értelmezési lehetőség vitathatatlanul érvényes olvasat. Anélkül, hogy mindezt kétségbe vonnánk, más megközelítési utak bevonásával, egy alternatív értelmezést is kibontakoztathatunk a „barbár” kifejezés vizsgálatával.

Az elbeszélés keretében szereplő „barbár” kifejezés három antik jelentésrétege közül elsőként azt említjük meg, amelyik idegent lát a barbárban, méghozzá a saját nemzeti identitásától különbözőt értve a másik idegensége alatt. Barbár az, akit egy olyan szükségszerűen kultúráközi konstelláció létrejöttékor sem tekintenek magukhoz tartozónak görögök és latinok, mint amilyen Nagy Sándor vagy Augustus császár birodalma volt.⁵ Utóbbi uralkodó volt az, akinek a felkérésére Vergilius élete utolsó évtizedében az *Aeneiden* dolgozott, hogy ezzel is mélyítse a római nép identitásának kulturális beágyazottságát. Valamivel korábban ugyanez a Vergilius latinul folytatja Theokritosz görög nyelvű idillköltészetének az útját. A theokritoszi idillek és nyomokban a vergiliusi eklogák a bukolikus költészet diptichonjaként fontos előzményei Móricz *Barbárok* című elbeszélésének is.⁶ A görög–latin bukolika eszményét azok a várost a természet kedvéért elhagyó pásztorok valósították meg, akik a természettel egységbe forrva egy tökéletes és gondtalan életvitel mellett egyedül a költészetnek, szerelemnek és bölcséletnek szentelték az életüket. Rendszerint ketten-hárman össetalálkoztak egy árnyékot adó jellegzetes fa tövében, és költészeti versenyt rendeztek egymás között egy istenség vagy megkívánt szerelmes kegyeiért, olykor jószáguk legjaváért birokra kelve. A harmadik pásztor döntőbíróként ítélte a költemények elhangzása után. A *Barbárok* és a bukolika ezen motívumai között nem nehéz felismerni a kapcsolatot. Ugyanakkor a móriczi elbeszélés szörnyű gyilkossága távol áll az idillek békéjétől. Említésre méltó, hogy a nemzeti identitás kulturális megteremtéséért hivatalból is tevékenykedő Vergilius első eklogájában szerepel a „barbár” jelző Meliboeus szájába adva: „Impius haec tam culta novalia miles habebit, / Barbarus has segetes: en quo discordia civis / Produxit miseros, his nos consevimus agros!”⁷ A hazája és saját sorsa felett évvődő juhász nemzeti identitásának olyannyira tudatában van, függetlenül

⁵ Ez a meghatározás, a világosabb problémabemutató kedvéért, kétségtelenül leegyszerűsítő. A „barbár” szó a Kr. e. első század közepén is már árnyaltabb. Erre hozható adat Cicero Verres elleni *De signis* című beszédében a „barbares” kifejezés használata a XXXV. caput 77 capitulumában, amellyel a szicíliai nyugati partvidékén élő *sicanusok*ra utal. A gyarmatosítás fokozatosan gyengülő hatása miatt az itt élők vallási identitása keveredett a punok hiedelmeivel. Itt tehát az *idegenség* nem annyira lekicsinylő, mint inkább a római ideálhoz viszonyított nyersességre mutat rá. Marcus Tullius CICERO, *De signis*, szerk. HAVAS László, Budapest, Tankönyvkiadó, 1989, 100 (Auctores Latini, 4).

⁶ Szükségtelen amellet érvelnünk, hogy a 19. század végén az ország legnevesebb egyházi gimnáziumaiban megforduló Móricz Zsigmond eredetiben és fordításban egyaránt megismerkedhetett ezzel a két auktoral.

⁷ Magyarul így hangzik Fazekas Mihály fordításában a mondat: „E jó földnek a zsírja gonosz katonáé, / s jött-menté a szép aratás. Mire bíra, szegény nép, / Visszavonásod, ihol kinek a számára vetettünk?” VERGILIUS, *Pásztori magyar Vergilius: Publius Vergilius Maro eclogáinak teljes szövege*, ford. FAZEKAS Mihály et al., Budapest, Officina, 1938, 8–9 (Kétnyelvű klasszikusok).

attól, hogy a civilizáció mesterségességét a városból való kivonulása által fennhangon hirdeti, hogy egy esetleges barbár térfoglalás képe a legsötétebb tónusban rajzolódik ki előtte. Móricz egyrészt aktívan felhasználja a bukolika hagyományát például azzal, hogy a novella nyitányában, amikor Bodri a pulival beszélget a „városi” vagy „pusztabeli” kizárólagos kategóriáira osztja fel az emberiséget (241). Ebben a bukolikus szemlélet városi kultúra és a városból kivonuló civilizáció kettősét láthatjuk viszont. Másrészt Móricz át is írja az említett vergiliusi hagyományt azzal, hogy az antikvitásban a barbárok külsődleges fenyegetését interiorizálja, hiszen a pásztorok közül kerülnek ki a barbárok is. Hasonló eljárásra figyelhetünk fel abban a mozzanatban is, hogy a veres juhászt kereső özvegyet „idegen juhászok” (250) igazítják útba Szeged felé.⁸ Az idegenségük ellenére éppen ők azok, akik első alkalommal irányítják helyes útra az asszonyt. Juhászként ismerősök, de idegenségük narrátori megemlítése az antik hagyomány tükrében barbársággként is olvasható, amihez a pozitív szerep hozzácsatolása komoly fordulatot hoz a hagyomány szempontjából.

A görög eredetű, latin közvetítéssel továbbélő „barbár” szó második jelentésrétegére kanyarodva idézzük fel a retorikai értelemben vett idegenséget.⁹ A görögök és a rómaiak szemében barbár volt mindenki, aki nem beszélte nyelvüket, elsősorban azért, mert így az ezeken a nyelveken megszerezhető műveltségnek sem lehetett birtokában az illető.¹⁰ Ezt az értelmet alapul véve a „barbár” szó az érthetetlen, haldzsa nyelvet gúnyoló, hangutánzó szóból alakulhatott ki a görögben. Ez fokozatosan konkretizálódva szakkifejezéssé vált a retorikai hagyományban: barbár az, aki barbarizmust vét. Barbarizmus alatt már nemcsak az érthetetlen nyelv használatát, hanem a választékos és pontos megnyilvánulási formáktól eltérő alakokat is értették. Példaként hozhatjuk fel, hogy az *aphaireszisz* vagy *detractio* alakzata, amely egy-két betű vagy szótag elhagyásával jött létre, a klasszikus retorika számára barbarizmusnak számított.¹¹ Quintilianus az ezüstkorbán hosszas passzusokat szentel a barbarizmusként meghatározott nyelvi vétségek, standardtól való eltérések lajstromának.¹² A barbár idegenséget ennyiben tehát eredeztethetjük egy elsőlegesen nyelvi távolságból

⁸ Mivel Pannónia provincia limesét a Duna képezte, az ettől keletre fekvő vidékek a rómaiak számára a barbár vidéket jelentették. Ennek tépoétikai jelentősége van a novellában is. TÖRÖK József, LEGEZA László, *A magyar Egyház évezrede*, Budapest, Mikes, 2000, 11.

⁹ Arisztotelész a *Poétikában* túlzott nyelvi idegenséggént, illetve túlzott metaforahasználatként határozza meg a barbarizmust. ARISZTOTELÉSZ, *Poétika*, ford. RITÓÓK Zsigmond, szerk. BOLONYAI Gábor, Budapest, PannonKlett, 1997, 87.

¹⁰ A két antik kultúrkör meggyőződésére jó példa lehet a görög-római műveltséggel rendelkező Pál apostol egyik mondata: „Ha tehát nem ismerem a nyelvet, a beszélőnek idegen [βάρβαρος] maradok, és a beszélő is idegen [βάρβαρος] lesz nekem” (1Kor 14,11).

¹¹ Magyarban példa lehet erre a „mely, hol, kivel; Napot!” alakok használata „amely, ahol, akivel; Jó napot!” helyett. Vö. az *aphaireszisz* artikulusával: *Retorikai lexikon*, szerk. ADAMIK Tamás, Pozsony, Kalligram, 2010, 78.

¹² M. F. QUINTILIANUS, *Szónoklattan*, ford. KRUPP József et al., Pozsony, Kalligram, 2008, 93–103.

vagy a műveletlenség nyelvi kifejeződéséből is, amely az értelemzavaró nyelvi hibák szintjén lép működésbe.

Ha ennek fényében olvassuk Móricz elbeszélését, akkor a „barbárok” kifejezés a kegyetlenség és a determinált, ösztönös viselkedés szinonimája mellett a szereplők és narrátoruk dialektusára is ráirányítja a figyelmünket. A motívumok szintje mellett ugyanis kirajzolódik egy olyan réteg is a novellában, amely a „barbár” szó most taglalt, retorikai idegenség értelmét valósítja meg, amint látni fogjuk, egymás ellen fordítva a nyelvi idegenséget és az értelemzavaró, irodalmi vagy köznyelvi normaszegéseket. A „barbárok” jelző vonatkozhat az elbeszélés szereplőire úgy is, mint nyelvhasználókra. A nyelvhasználók körébe a novella világában a kutyák és egyéb természeti jelenségek is beletartoznak, hiszen ezeknek a nyelvén is értenek az emberi szereplők, és kommunikációjuk során végig kölcsönhatásban marad a természeti és az emberi. Ember és természet egybeolvadása a juhászok esetében nem új keletű elképzelés, amint azt már a bukolika kapcsán megállapítottuk. Számunkra jelenleg ez azért fontos, mert ez az egyik szimbolikus alapja az emberek és világuk kölcsönös kommunikációjában és egymásra hatásában – például a puli „magyaráz” (242), vagy Bodri „darvadoz” (248) – a szöveg szintjén állandóan megvalósuló nyelvi egységnek. Azt állíthatjuk, hogy a valós alaptörténet feldolgozásából következő tájnyelvi sajátosságok érthető indoka mellett, azért is szükséges és elhagyhatatlan a tájszólás és archaikus stílus a szereplők és a narrátor részéről is, mert a nyelv mint tágan értett jelrendszer, a *barbarizmus idegenséget jelentő kódja alatt*, így tud a motívumok szintjén egységesen távolra, tehát idegenségbe kerülni a novella befogadójától. Ahhoz, hogy a barbarizmus mint nyelvi idegenség megjelenhessen a novella szövegszintjén, szükséges, hogy a motívumok szintjén a tájszólás kiszakítsa használóit a köznyelvet beszélők társadalmából. Az, hogy a kutya ugatása, az évszakok változásának olvasható jelei, a megműveletlenséget jelképként hirdető *vadkörtefa* a pusztaságban vagy Bodri feleségének emberi beszéde összefüggő egységet képeznek az elvi megérthetőség szintjén, azt sugallja, hogy a „barbárok” jelző mindenre és mindenkire kiterjeszhető, aki alkotja vagy használja ezt a nyelvet. Az elbeszélés (egységes) nyelve mégsem a bennfoglalt narrátor vagy vizsgálóbiztos számára barbár, sokkal inkább az első publikálás célközönsége számára lehetett az, akik például a Pesti Napló irodalmi újságokhoz szokott, fővárosi értelmiségi rétegéből kerültek ki. Kérdés, persze, hogy a magát a történettől civilizált távolságban tudó olvasó nem lesz-e maga is barbár, amikor a *Barbárok* nyelvét oldalakon keresztül olvasva megérti szavaikat a motívumok szintjén, illetve szövegszinten is elérti nyelvi konfliktusait? Hiszen, mint láttuk, a görög–római gondolkodásban a „barbár” kezdetben azt jelöli, akinek a nyelve olyannyira idegen, hogy egyáltalán nem is értjük, aki pedig már ért belőle valamit, maga is barbárság gyanújába keveredik.

Noha a nyelvi idegenség bélyege kvázi egy néppé szervezi a novellabeli barbárokat mint szereplőket, mégis érvényesül a „barbár” szó másik antikvitásbeli

jelentése is, tudniillik a „nyelvhelyességi hiba vagy értelmetlenség, érthetlenség”. A móríci novella kijátssza ezt a jelentésréteget is a barbarizmusnak, amit azokban az esetekben észlelhetünk szövegszinten, amikor az elbeszélés szereplői megakadnak a kommunikációban. Ezzel szemben motivikus szinten elvileg minden közlés megérthető mások számára, hiszen a kutya ugatását megérti Bodri (241), a gyilkosság nyomait hosszú idő után is helyesen értelmezi a kölyökkutya (249), és a veres juhásznál látott idegen juhok ismerős volta is helyes értelmezés az özvegy vagy a narrátor részéről (247). A sort folytathatnánk egészen a harmadik rész vállatásáig, ahol a gyilkos juhász is ért minden szót és utalást, mégsem működik a közléscsere folyamata. Bár az elbeszélés során a számtalan helyes értelmezéssel találkozva elmondhatjuk, hogy az idegenség szempontjából egységben álló nyelvhasználók kivétel nélkül birtokolják a lexikai és grammatikai ismereteket, amelyeknek alapján képesek saját kódjaik használatára, ez mégis alig vezeti őket sikeres kommunikációhoz. Bodri juhász és a fia meghalnak egy hosszú dialógus után, a kutyáik, vokális és nonverbális párbeszédüket követően, ugyanerre a sorsra jutnak. Gyilkosukat hazugságai ellenére lefülelik, az asszonyt félrevezetik, hiába tesz fel egyenes kérdéseket, az igazságot kimondó bírónak a szemébe hazudnak. Az elbeszélés nyelvhasználói ebben az értelemben is kivétel nélkül barbárok.

A most bemutatott feszültség, amely a novella zárt, kívülről idegennek ható világában – tehát az eddig szövegszintként emlegetett rétegben – egy egységes és ezért értelmes nyelv megléte és ennek hibás és ezért érthetetlen használata között húzódik, az elbeszélés motivikus szintjén is tükröződik. A szakirodalomban több értelmező is kiemeli a *Barbárok* időtlenségét.¹³ Mintha nemcsak térben, de időben is elválaszthatnánk Mórícz elbeszélésének történéseit a valóságtól. Ezt sugallják a népmesei elemek,¹⁴ a tér poétikai alakítása,¹⁵ a mítoszok beszédmódja,¹⁶ illetve ide sorolhatjuk a korábban tárgyalt bukolikus költészet azonos léghőrt feltételező hagyományának a hatását is. A férfi-férfi párharc, az elvesztett férfit kereső nő, a bűnre adott igazságszolgáltatás, a halott gyermek anyai siratása, a halál, az evés és az állattenyésztés kivétel nélkül olyan motívumai az elbeszélésnek, amelyek archetipikus és éppen ezért időtlen témák, megelevenítést ígérnek és teljesítenek is be. Ebben az archaizmusában időtlen, mondai és archetipikus világban a gyilkos és az áldozat ellentétes pólusai a gyilkosság összekötő kapcsa miatt közelebb vannak egymáshoz, mint azt

¹³ Például VERES András et al., *Irodalom a gimnázium III. osztálya számára*, Debrecen, 2003, 251–252.

¹⁴ SZILÁGYI Zsófia, „Mórícz Zsigmondnak novella-agya volt”, *Irodalmi Szemle*, 2012/2, <http://www.irodalmiszemle.bici.sk/lapszamok/2012/2012-feb/1147-szilagyizsolia-moricz-zsigmondnak-novella-agya-volt> (letöltés dátuma: 2013. 04. 01.).

¹⁵ EISEMANN György, „Barbárok” a Mórícz-prózában = *A magvető nyomában: Mórícz Zsigmondról*, szerk. SZABÓ B. István, Budapest, Anonymus, 1993, 89–91.

¹⁶ GINTLI Tibor, SCHEIN Gábor, *Az irodalom rövid története*, II, *A realizmustól napjainkig*, Pécs, Jelenkor, 2007, 280–281.

a gyilkosság következménye első pillantásra sugallja. Bár az egyikük él a gyilkosságot követően, a másik pedig halott, státusuk megnevezése erős kapocsként mindkettőt a másik világhoz köti, hiszen az áldozat csak gyilkosa által bírhatja áldozat státusát. Bodri és a veres juhász alakját közelíti egymáshoz az is, hogy a két világ közül mind a ketten pusztabeliek és nem városiak. Foglalkozásuk, életkörülményeik, vágyaik, nyelvezetük egyaránt közösségben tartja őket. A „barbár” kifejezés utolsó jelentésrétege, amelyet a hangutánzó etimológiai lehetőség mellett éltetett a görög–római gondolkodás, a szó *barb-* gyökéből indult ki, amely ’szakáll vagy általában vett más, erős arcszőrzet’ jelentéssel bírt. A kevésbé valószínű etimológia mögött azt sejtették, hogy a barbárok a dús és rendezetlen hajjal, szakállal és bajusszal, jellegzetes és könnyen felismerhető látványt nyújtottak a görögök számára, amiről aztán elnevezésüket is kapták.

Az áldozat és gyilkos kettősét, ennek alapján, nevük is összeköti, amennyiben az Alföldön már a 13. századtól melléknévként használatos „bodri” szó tulajdonnevesül a kutyák nyelvén nem véletlenül jól értő juhász esetében. Eredetileg a bodorodó, azaz göndörödő hajra, illetve szőrre utalt. A „veres” melléknév még régebből adatható, már az *Ómagyar Mária-siralomban* is találkozhatunk vele. Az életet szimbolizáló vérrel és az azzal megfestett tárgyak veres és vörös színével is nyelvtörténeti kapcsolatban van. Amint azt a *Barbárok* narrátorától megtudjuk, a veres juhász is részben a testszőrzetéről kapta a nevét: „Aki megszólalt nagy veres ember volt. Szeplős, nagy kemény ember. Kék szemű és verhenyes bajszú” (243).¹⁷ A nevét nem ismerjük, csak attribútumáról, a vörös színről tudjuk beazonosítani azt, akit a novella világában is pusztán a színéről ismernek fel a szereplők. Az eddig felsorolt azonosságok természetesen nem szüntetik meg a kettejük közötti szembenállás és végső soron az összekötő, de elválasztó erővel is bíró gyilkos-áldozat viszony feszültségét. Ennyiben tehát a motivikus szinten részben már visszaigazoltnak tekinthetjük a szövegszinten megállapított feszültséget.

Az archaizmusban időtlenségbe vesző, archetipikus cselekvéseket feldolgozó elbeszélés miliője, valamint a két azonos életformát élő férfi, már részletezett, ambivalens kapcsolata felidézi az ikermítoszok világát is, ami további szövegközi kapcsolatok kimutatását teszi lehetővé. Az ikermítoszokhoz irányíthat a gyilkos juhász attribútuma, a vörös szín is. Ez a szín ugyanis az ikerpár egyik, jellemzően a hátrányt szenvedő vagy bűnös tagjának a jelképes színe a testvérekről szóló mitológiában. Első irodalmi felbukkanását a Genesis 38,27–30-ban leljük. A magzatburokból kezét kidugó, majd mégis másodiknak megszülető Zára kezére skarlátvörös fonalat köt az a bába, aki a Biblia első ikerpárját segíti a világra. Ez a skarlátvörös szín,¹⁸ az ikermítoszoktól

¹⁷ Az Osiris kiadásában „verhenyes” jelzöt találunk, de az első és második szövegkiadásban még „verhenyeges” szerepel.

¹⁸ A héber, görög és latin változat is egyértelműen skarlátvörösként hozza a színt, amelyet a Károli-féle fordítás egyszerűen csak „veres” színeként ad vissza.

függetlenül, a biblikus szövegekben jellemzően a legsúlyosabb vétkek szimbolikájához csatlakozik (Iz 1,18; Jel 17,3). A veres szín novellabeli jelenléte önmagában is támogatja, hogy az ikermítoszok felé tájékozódjunk, de azáltal, hogy a juhász bajszának pontos színárnyalatát a „verhenyeges” szóval írja le a narrátor, a bibliai skarlátvöröshöz még közelebb kerül a *Barbárok* narratívája.

Ennek a kiterjedt mítoszcsaládnak számos alfaját különbözteti meg a szakirodalom attól függően, hogy milyen viszony áll fenn a testvérek között. Tág értelemben a testvérmítoszok is részét képezhetik az ikermítoszoknak, amennyiben megőrzik aitiológiai vonásukat. Káin és Ábel története ezért annyiban illeszkedhet a *Barbárok*hoz, hogy Ábel az első pásztor a földön, így valamennyi pásztor előképeként tartják számon (Gen 4,1–16). Ártatlan vérének kiontása, a tipológia szerint, Krisztusnak, a pásztori hivatás beteljesítőjének ártatlanságára is előre mutat. Az első testvérpár gyilkos tagja, a veres juhászhoz hasonlóan, féltékeny irigységből gyilkolja meg testvérét. Káin is tagadja vétkét a felsőbb hatalom előtt. Káin és Ábel mellett Jákob és Ézsau történetét is párhuzamba lehetne állítani Bodri és a veres juhász alakjával, hiszen az irigységen alapuló konfliktus árnyékot vet a bibliai ikrek és a novellában szereplő pásztorok viszonyára is. Az ikrek közül Jákob, Ábelhez hasonlóan, maga is pásztor, Ézsau pedig vadász. A foglalkozásokon túl azonban Ézsau nevének „szőrös” jelentése és méghozzá vörös szőrzete is alkalmassá teszi ezt az ikermítoszt is a hasonló attribútumokkal operáló veres juhász alakjával való összehasonlításra (Gen 25,25.30).¹⁹

Az ikermítoszok kapcsán megkezdett bibliai intertextusok számbavételét a szakirodalom kifejtetlen, de visszatérő megállapításai is szorgalmazták már.²⁰ Az eddig említetteken kívül csupán egyetlen további párhuzamra térünk most ki: Bodri és a veres juhász alakjának Jézushoz és Júdás apostolhoz hasonlító motívumára. A párhuzam szerint az ikonográfiában hagyományosan vörös hajjal és arcszőrzzel ábrázolt Júdás apostol, Jézus tanítványaként, maga is a lelkek pásztorának küldetésében részesült. A szó keresztény értelmében testvéri kapcsolatban állt Jézussal, amit árulása szakított meg. Az árulást társakkal hajtja végre Júdás, miközben Jézus egy kertben imádkozott a nyájaként köré gyűlő tanítványok szűk körében. Az árulás, amely Jézus halálához vezet, harminc ezüstpénz jutalmat érdemel. Az ártatlan Jézus halálra adása motivikusan visszaköszön a *Barbárok* gyilkosságában is. Az áldozat ártatlansága, a szíj harminc ezüsttel mérhető értéke, illetve az, ahogy a szíjat sem tulajdonítják el a gyilkos pásztorok, akárcsak Júdás, aki visszaadja az őt megjutalmazóknak bűne elkövetése után a fejpénzt, egyezik. A részletekbe menő parallelizmus még a János evangélium narrációját is követi (Jn 13,30), amikor arról számol be, hogy a gyilkosság

¹⁹ Az utóbbi vers arról tanúskodik, hogy Ézsau másík neveként az Edom, azaz „vöröses” is használatban volt.

²⁰ CSÉVE, *I. m.*, 12. GINTLI, SCHEIN, *I. m.*, 281–282. Az ikermítoszok nyomán legalább utalni érdemes az antikvitás gazdag, ide illő tradíciójából Romulus és Remus alakjaira, akik nyomukban másokkal ugyanígy csatlakozhatók lennének ehhez az értelmezési sorhoz.

előtt hirtelen komor sötétségbe borult a pusztaság (244). Ennyiben tehát elmondható, hogy a *Barbárok* gyilkossági narratívája felidézi a jézusi szenvedéstörténetet is.²¹ Az ikermítoszokhoz hasonlóan az evangéliumi hagyományra történő utalások is a jó és a rossz archetipikus szétválasztásának egyben láttatására tesznek kísérletet Móricznál, felmutatva ezzel a motívumok szintjén is a szövegszinten már tárgyalhatók: egyazon valóság egységének és az ellentétes erőktől való szétszakítottságának bonyolult szövedéke áll a legközelebb az életvilág valóságához, a megtapasztalható igazsághoz. Ezt bizonyítja az is, hogy, visszaulva a keresztény kultúrkör novellabeli motívumkincsére, az egyetlen igazi megtérést éppen a gyilkos juhász mondhatja a magáénak. A vizsgálóbiztossal folytatott kiélezett, vallató dialógus nem hozza meg a várt eredményt. Érthetnék egymást, hiszen ugyanazt a (táj)nyelvet beszélik, a bíró még a pásztor szavajárását is több esetben tükrözi. A vallomás mégsem így születik meg. A vallatás során háromszor is „tekintetes” jelzővel megszólított bíró és a megszólító gyilkos között éppen a tekintetek nonverbális kommunikációja hozza meg a változást. A párbeszédben kimért és tisztelettudó gyilkos szeme lobot vet haragjában az őt leleplezni akaró bíró szavait hallva (252). Az éj leple alatt végrehajtott kettős gyilkosság, a bíró perzselő tekintete előtt, mintha szimbolikusan napvilágra kerülne. Amit a természeti erők (Nap, éjszaka, körtefa) együttműködően és ennyiben barbár módon elnéztek a gyilkos juhászoknak, azt a vádlott és vádló dialógusában az igazságérzet felfedi. A megmakacsolt, kék szempár, amikor a kilincse akasztott szíjra pillant, önkéntelenül hátrahőköl. Ezt olvassuk a narrátor közlésében: „A juhász lassan a fejéhez nyúlt, aztán visszafordult” (253). Az értelem (görögül nousz) fordulátát megtérésnek keresztelző hagyományban a krisztuskövetésnek ezt a legfontosabb fogalmát, a metanoiát, a veres juhász éli át egyedül a novella szereplői közül. Az értelem szimbolikus lakhelyéül szolgáló fej megfogása, valamint az igazságot képviselő bíró felé fordulás mozdulata fejezi ki ezt a belső változást a juhász lelkében. Ezt követően nevezi harmadjára is tekintetesnek a bírót, aki ekkor már nem szól hozzá, csak hagyja, hogy parázsló szemei előtt megszülessen a gyilkos megtérő vallomása: „Mink öltük meg Bodri juhászt a háromszáz birkájáért, meg a két szamaráért” (253). A fejét ezután, Káinhoz hasonlóan (Gen 4,5), lehorgasztva viselő juhász egy ideig még állni kényszerül a bíró tekintetét, aki a kötél általi halált botozásra szelídíti. A kivezetett bűnös után pillantva tűnődik így a bíró: „Barbárok.”

Ahogy a bukolikában is csak az ítéltetett halandóként, aki pásztorként maga is részese volt a bukolikus életérzésnek, úgy ebben a jelenetben is észrevétlenül egység alakul ki a nyelvhasználat, a gesztusok, valamint a vallomást érzékelő bíró és az elítélt

²¹ Adaléku szolgálhat a tény, hogy a korábban már említett nyelvi idegenség a galileai dialektust beszélő Jézusra és tanítványaira is jellemző volt, így a jeruzsálemiek szemében hasonló nyelvi megbélyegzettséget szenvedhettek el, mint a görögök és rómaiak szemében a barbárok. Vö. VERMES Géza, *A zsidó Jézus: Ahogy egy történész az evangéliumokat olvassa*, Budapest, Osiris, 1995, 69–73, 77; Salo Wittmayer BARON, *A Social and Religious History of the Jews*, I, London, New York, Columbia University Press, 1952, 278.

személy között. Minél feszesebb és a szavak szintjén kudarcra ítéltőbb a párbeszéd, érzelmileg annál fokozottabb a dialógus tétjéért, a vallomás megszületéséért folyó küzdelem. Többször is tudtára adja a bíró a vádlottnak, hogy korábbi bűnei miatt az ítélet már elkészült, de mintegy az ítélethozatalon kívül szeretné rábírní a veres juhászt arra, hogy tegyen bűnvallást előtte. Az ezt a szándékot hamar elérő juhász a végsőkig kitart abban, hogy nem működik együtt a bíróval, amit a megjátszott félreértések, nyelvi hibák és csúsztatások eszköztárával sikerre is visz. A szavak párbajában legyőzi a bírót, aki a szíj szimbolikus kihelyezésével, egy másik, vizuális nyelv segítségével tudja rávenni a vádlottat, hogy mégis legyen partnere a verbális dialógusban azáltal, hogy megvallja szörnyű vétkét. Mire azonban ezt eléri, haragot vető szemével, kirohanó jelenlétével a vallatásban, végül ráadásbüntetést kiszabó döntésével önkéntelenül is társává lesz a vallatottnak. Ahogy korábban a gyilkos és az áldozat távolságának látszólagosságát kimutattuk, itt is elmondhatjuk, hogy vádló és vádlott a vád (beszéd)aktusának kölcsönösen feltételezett teremtoi. A vád szülte „ikerpár”, ha egymás ellenében cselekszik, akkor is testvér marad. Ebből következik az is, hogy ha (nyelvaktusbeli) testvériségük tényén bármelyikük is felül akar emelkedni azáltal, hogy a másikat gyilkosnak, vádlottnak vagy barbárnak titulálja, kudarcát az a (nyelvi) valóság garantálja, amely a gyilkost az áldozat felől, a vádlottat pedig a vádló felől kölcsönös (megnevezési) kapcsolatba kényszeríti. Ennek mintájára az, aki másokat barbárnak titulál, miközben a cselekvésben, a dialógusban és ezek eredményeként a másik megértésében megmerítkezett, úgy állítja az idegenséget másokról, hogy az részben már a sajátja is, a barbár jelző ezért rá is – mi több, azáltal, hogy saját idegen voltának tudatában sincs – elsőként rá vonatkozik.